

Kowalewski, Zdzisław

Sprawozdanie z działalności Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN w roku 1971

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 17/3, 624-632

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

czasowy członek korespondent prof. H. Barycz wybrany został członkiem rzeczywistym. Na tymże Zgromadzeniu Akademia przyznała medal im. Aleksandra Koyré zespołowi autorów dzieła *Historia nauki polskiej* oraz odznaczenie w konkursie dla młodych historyków nauki mgr G. Rosińskiej za pracę *Sandivogius de Czechel et l'Astronomie á l'Université de Cracovie vers 1430*. Dnia 27 października 1971 r. w Warszawie prof. Pierre Costabel, sekretarz Międzynarodowej Akademii Historii Nauki, wręczył osobiście dyplomy nominacyjne nowym członkom Akademii.

W roku sprawozdawczym Komitet współdziałał nadal z komisjami historycznymi Międzynarodowych Unii: Astronomicznej, Geograficznej i Geologicznej. M.in. na uroczystej sesji, zorganizowanej 27 grudnia przez Instytut Franklina w Filadelfii z okazji 400-lecia urodzin Johanna Keplera prof. E. Rybka wygłosił referat pt. *Kepler a Kopernik*.

W ramach współpracy międzynarodowej Komitet przyjął 12-osobową grupę naukowców japońskich, która odbyła w dniach 28 sierpnia — 2 września 1971 r. podróż Szlakiem Kopernika (Kraków, Olsztyn, Frombork, Lidzbark Warmiński i Toruń). Naukowcy japońscy zapoznali się również z prowadzonymi w Polsce badaniami kopernikowskimi⁵.

W 1971 r. Komitet odbył trzy posiedzenia plenarne i pięć zebrań prezydium.

Zofia Skubała-Tokarska

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI ZAKŁADU HISTORII NAUKI I TECHNIKI PAN W ROKU 1971

GŁÓWNE ZADANIA PROGRAMOWE ROKU 1971

W roku 1971 sformułowany został pięcioletni program badawczy Zakładu ujęty w tzw. Planie resortowym nr 38 pod nazwą *Dzieje nauki polskiej ze szczególnym uwzględnieniem jej społecznej roli oraz działalności Mikołaja Kopernika*. Przełożony na konkretne przedsięwzięcia badawcze oznaczał on koncentrację na pracach syntetycznych dotyczących dziejów nauki polskiej, na odnajdywaniu węzłowych zagadnień jej rozwoju, na analizie i syntezie dziejów poszczególnych dyscyplin naukowych oraz osiągnięć myśli technicznej. Realizacją tych zadań badawczych zajęły się przede wszystkim: Pracownia I (Historii Nauk Społecznych), Pracownia II (Historii Nauk Przyrodniczych, Ścisłych i Techniki) oraz kilkanaście Zespołów (grup roboczych) związanych z Zakładem.

Badania nad społeczną funkcją i teorią rozwoju nauki będące kontynuacją studiów nad tzw. zagadnieniami ogólnymi historii nauki stały się jednocześnie punktem wyjścia do nowych inicjatyw badawczych dotyczących problemów twórczości naukowej, wartości nauki, polityki naukowej. Powstały trzy nowe grupy badawcze związane z pracownią IV (Społecznej Funkcji Nauki): „Nauka a wartości”, Zespół Teorii Polityki Naukowej oraz Zespół Historii Nauk Prawnych i Administracyjnych. Kontynuowano także prace nad edycją *Dzieł wszystkich Mikołaja Kopernika*.

Jednocześnie rok 1971 upłynął pod znakiem intensywnych przygotowań do uczestnictwa w XIII Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki w Moskwie¹. Zakład wydał 7 tomików zawierających referaty polskie przeznaczone na ten Kongres². Pracownicy i współpracownicy Zakładu brali czynny udział w wielu

⁵ Por. sprawozdanie z tej wizyty w nrze 1/1971 „Kwartalnika”, s. 175—176.

¹ Sprawozdanie z XIII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki w Moskwie zob. w numerach 3/1971 s. 729—732 i 2/1972 s. 403—442 „Kwartalnika”.

² Por. informację o tym wydawnictwie w nrze 2/1971 „Kwartalnika” s. 457—459.

sekcjach i grupach roboczych kongresu. Do nowo powstałej Komisji Polityki Naukowej Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki weszli przedstawiciele Polski, w tym na stanowisko jednego z dwóch sekretarzy doc. Z. Kowalewski. Wiceprzewodniczącym Międzynarodowej Komisji do Nauczania Historii Nauki został wybrany prof. W. Voisé.

Rok 1971 był próbą konfrontacji zamierzeń programowych Zakładu z jego sytuacją organizacyjną. Zgodnie z zatwierdzonym przez Prezydium PAN statutem Zakładu składał się on z pięciu pracowni, dwóch ośrodków terenowych (w Krakowie i we Wrocławiu) oraz grup roboczych nazywanych tradycyjnie zespołami. Tak więc struktura organizacyjna Zakładu w roku 1971 przedstawiała się następująco:

Pracownie złożone z pracowników etatowych: Pracownia Historii Nauk Społecznych (kier. doc. Irena Stasiewicz-Jasiukowa); Historii Nauk Przyrodniczych, Ścisłych i Techniki (kier. doc. Józef Babicz); Teorii i Organizacji Nauki (kier. prof. Eugeniusz Geblewicz); Badań nad Społeczną Funkcją Nauki (kier. doc. Zdzisław Kowalewski); Badań Kopernikańskich (kier. doc. Paweł Czartoryski).

Grupy robocze: Historii Nauki Okresu Odrodzenia (przew. prof. H. Barycz), Historii Nauki Okresu Oświecenia (przew. prof. K. Opałek), Historii Geografii i Kartografii (przew. prof. B. Olszewicz), Historii Nauk Geologicznych (przew. prof. A. Gaweł), Historii Geodezji (przew. prof. J. Gomoliszewski), Historii Botaniki (przew. doc. L. Karpowiczowa), Historii Zoologii (przew. prof. T. Jaczewski), Historii Nauk Rolniczych (przew. doc. S. Brzozowski), Historii Nauk Leśnych (przew. prof. A. Żabko-Potopowicz), Historii Nauk Medycznych (przew. prof. K. Rowiński), Historii Nauk Chemicznych (przew. prof. W. Hubicki), Historii Astronomii (przew. prof. E. Rybka), Historii Fizyki (przew. prof. T. Piech), Historii Techniki Naftowej (przew. prof. J. Cząstka), Historii Techniki Hutnictwa i Odlewnictwa (przew. prof. W. Różański), Historii Rozwoju Konstrukcji Technicznych (przew. doc. A. Wiślicki), Badań nad Zagadnieniami Rewolucji Naukowo-Technicznej (przew. prof. E. Olszewski), Historii Nauki XIX wieku (przew. prof. M. H. Serejski), Historii Nauk Prawnych i Administracyjnych (przew. prof. B. Leśnodorski), Historii Metodologii (przew. prof. P. Rybicki), „Nauka a wartości” (przew. doc. S. Amsterdamski), Epistemologii Pragmatycznej (przew. prof. T. Kotarbiński), Teorii Polityki Naukowej (przew. doc. Z. Kowalewski).

Ogółem Zakład w roku 1971 zatrudniał 53 osoby, w tym 13 samodzielnych pracowników nauki, oraz skupiał około 180 współpracowników. Szczególnie doniosła rola Zakładu w kształtowaniu kultury naukowej w społeczeństwie, podnoszeniu kultury metodologicznej pracowników nauki, wspomaganie badań nad polityką naukową, skłoniła Kierownictwo do przyspieszenia starań o przekształcenie Zakładu w Instytut.

Brak samodzielnego aparatu administracyjno-organizacyjnego jest jedną z zasadniczych przeszkód w realizacji wszystkich planowanych zamierzeń. Grupy badawcze winny mieć przynajmniej jednego etatowego pracownika, a etatowy skład poszczególnych pracowni winien zabezpieczać realizację planu resortowego, co w warunkach obecnych jest jedynie postulatem.

Tak więc w roku 1971 zadania programowe Zakładu związane były z realizacją Planu resortowego nr 38, z uczestnictwem w XIII Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki, z rozwojem studiów nad ogólnymi problemami, służącymi kształtowaniu kultury naukowej i polityce naukowej.

REALIZACJA PLANU RESORTOWEGO

W myśl założeń planu resortowego działalność Zakładu koncentrowała się w roku sprawozdawczym głównie na realizacji trzech — wspomnianych już —

zadań badawczych: 1) Dzieje nauki polskiej; 2) Społeczna funkcja i teoria rozwoju nauki; 3) Dzieło Mikołaja Kopernika.

1) Rok 1971 poświęcono przede wszystkim kontynuacji studiów nad syntezą dziejów nauki polskiej wieku XIX oraz osiągnięciami polskiej myśli naukowo-technicznej.

Pod kierunkiem profesorów B. Suchodolskiego, J. Michalskiego i M. H. Serejskiego zorganizowano współpracę ponad 40 specjalistów z różnych dziedzin wiedzy i z różnych ośrodków naukowych, którzy mają za zadanie przedstawić rozwój nauk szczegółowych na tle uwarunkowań społecznych i gospodarczych oraz życia kulturalnego.

Realizacja zadań badawczych dotyczących charakterystyki czynników determinujących rozwój nauki w Polsce, obejmowała badania analityczne i opracowania o charakterze syntez z zakresu węzłowych zagadnień, mających wpływ na rozwój nauki w różnych okresach historycznych. Ponieważ wiele prac powyższej grupy tematycznej ma charakter międzydiscyplinarny i dotyczą one różnych epok, prowadzone były w różnych zespołach Zakładu. W wyniku tej współpracy przygotowano do druku wydawnictwo zbiorowe *Mechanicyzm w naukach fizycznych*.

Najbardziej intensywne prace badawcze Zakładu związane były z analizą genetyczną rozwoju niektórych dyscyplin naukowych w Polsce na tle nauki światowej.

W Pracowni I (Historii Nauk Społecznych) wykonano następujące prace: Przygotowano publikację *Historia etnografii polskiej* (pod red. dr M. Terleckiej, przy współpracy etnografów z Warszawy, Poznania i Torunia); W trakcie opracowania znajduje się *Historia polskiej myśli ekonomicznej* (pod red. doc. T. Kowalika, przy współpracy prof. E. Lipińskiego i prof. J. Górskiego); Przygotowano serię artykułów na temat historii nauk społecznych w okresie 25-lecia PRL (część została opublikowana w „Nauce Polskiej” nr 5/1971, resztę złożono do druku w „Woprosach Istorii Jestiestwoznaniija i Techniki” oraz „Dejiny Prirodnich a Technicznych Véd); Kontynuowano edycję dzieł Oskara Langego, przekazując Państwowemu Wydawnictwu Ekonomicznemu zredagowany ostatecznie tom I (red. mgr H. Hagemajer) i II (red. mgr I. Ulatowska). Całkowicie został przygotowany do druku także tom III (red. doc. T. Kowalik); Złożono do druku monografię prof. W. Voisė *Historia nauk społecznych XVI i XVII wieku*.

W Pracowni II (Historii Nauk Przyrodniczych, Ścisłych i Techniki) realizowano prace w następujących kierunkach: Przygotowano do druku wydawnictwo zbiorowe *Studia z historii geografii i kartografii* (z udziałem autorów zagranicznych); Kontynuowano pracę nad *Bibliografią polskich badaczy Syberii* oraz przygotowano referaty na polsko-radzieckie sympozjum na temat: *Historia rosyjsko-polskich kontaktów w dziedzinie geologii i geografii*, które odbyło się w czerwcu 1972 r. w Leningradzie. Działalność związanych z pracownią zespołów przedstawiała się następująco: Zespół Historii Nauk Medycznych przygotował syntezę historii medycyny i historii farmacji w pierwszej połowie XIX w., członkowie Zespołu pracowali także nad dziejami niektórych dyscyplin medycznych. Zakończono kilka monografii (doc. R. W. Gutt — *Historia patologii w XIX wieku*, prof. R. Rembieliński dr B. Kuźnicka — *Historia farmacji*, 2 wyd.). Ponadto członkowie Zespołu opublikowali 7 rozpraw i 14 artykułów z zakresu historii medycyny; Zespół Historii Astronomii przygotował syntezę tej dyscypliny w Polsce; Zespół Historii Nauk Rolniczych oddał 13 prac dotyczących m.in. rozwoju różnych specjalności rolniczych w Polsce; Członkowie Zespołu Historii Nauk Leśnych opublikowali 10 artykułów oraz przygotowali pracę zbiorową (23 autorów) *Nauki leśne w Polsce w latach 1918—1968*; Zespół Historii Botaniki i Zespół Historii Zoologii kontynuowały prace nad *Słownikiem biologów polskich*.

2) Realizacją drugiego zagadnienia badawczego p.n. *Społeczna funkcja i teoria rozwoju nauki* zajmowały się przede wszystkim: Pracownia III (Teorii i Organizacji Nauki) i Pracownia IV (Badań nad Społeczną Funkcją Nauki) oraz związane z nimi zespoły, ale jednocześnie szereg prac i studiów wykonywały Pracownie I i II.

Studia nad rolą osiągnięć naukowych w kształtowaniu systemów wartości i kultury umysłowej społeczeństwa prowadził przede wszystkim Zespół „Nauka a wartości”. Przygotowuje się wspólną publikację referatów wygłoszonych na zebraniach przez członków Zespołu. Ponadto w Pracowni I przygotowano (oddaną do druku w „Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej” pracę dotyczącą recepcji nowożytnej myśli naukowej w szkołach polskich XVII—XVIII wieku. W związku z jubileuszem Komisji Edukacji Narodowej objęto analizą podręczniki z różnych gałęzi nauk dla scharakteryzowania wpływu nowożytnej myśli naukowej w szkołach KEN na kulturę intelektualną społeczeństwa. Redaktorem powstającego tomu rozpraw jest doc. I. Stasiewicz-Jasiukowa. W Pracowni IV W. Osieńska opracowała wyniki ankiety na temat *Wartości dydaktyczne historii nauki i jej miejsce we współczesnych programach nauczania*. Ośrodek wrocławski Zakładu prowadził studia nad dziejami i rolą nauki polskiej na Dolnym Śląsku.

Studia nad polityką naukową i wykorzystaniem osiągnięć naukowych dla rozwoju gospodarczego i społecznego kontynuowane były głównie w Pracowni IV i w nowo powstałym Zespole Teorii Polityki Naukowej. W roku sprawozdawczym ukazała się książka doc. Z. Kowalewskiego *Nauki społeczne a rozwój społeczny*. Przygotowano I tom zbioru prac na temat społecznej funkcji nauki zawierający studia nad wykorzystaniem dorobku nauk społecznych w działalności praktycznej. Obroniona została praca doktorska (mgra L. Zachera) dotycząca ekonomicznych aspektów postępu technicznego i rozwoju nauki. Przygotowano do druku studium empiryczne nad społeczną funkcją pracowników naukowych SGGW oraz artykuł *Sprawy nauki w Senacie Rzeczypospolitej Polskiej* pióra dr B. Jacewskiego. Rozpoczęto, pod kierunkiem prof. B. Leśnodorskiego, badania dotyczące polityki PRL w latach pięćdziesiątych. Przygotowano pierwszy tom wydawnictwa w jęz. angielskim „Science in Society” zawierający studia porównawcze nad współzależnością między nauką a społeczeństwem.

Studia nad warunkami instytucjonalnymi, kulturowymi i epistemologicznymi twórczości naukowej i rozwoju nauki, zapoczątkowane w roku ubiegłym, obejmowały:

W zakresie ogólnej teorii nauki prace prof. E. Geblewicza na temat stosunku różnych nauk do własnej historii (część tej pracy została przedstawiona jako referat na XIII Międzynarodowym Kongresie Historii Nauki w Moskwie);

Prądów pozytywistycznych w ogólnej metodologii nauk dotyczyły badania dra J. Skarbka. Ukończył on dwie dalsze części przygotowywanej rozprawy *Pojęcie wiedzy pozytywnej*; w zakresie semiotyki i języka naukowego ukończono, pod red. doc. J. Sulowskiego, prace nad II tomem *Studiów z historii semiotyki. Historii towarzystw naukowych i ich roli w rozwoju nauki* dotyczyły prace dra W. Rolbieckiego, który przygotowuje rozprawę *Przeszość i przyszłość towarzystw naukowych*; Prowadzono badania nad dziejami organizacji nauki na uniwersytetach średniowiecznych. Doc. J. Sulowski oddał do druku artykuły dotyczące dziejów szkolnictwa wyższego oraz roli Mistrza Radulfa w organizowaniu uniwersyteckiego życia naukowego; Przeprowadzono badania ankietowe dotyczące oceny nauki polskiej XIX i XX wieku; W Pracowni I mgr J. Różewicz obronił pracę doktorską na temat *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918—1939*; Kontynuowano studia nad kształtowaniem się w średniowieczu idei jedności nauki w aspekcie metodologicznym w odróżnieniu od uniwersalizmu teologicznego oraz

nad rolą postulatów matematyzacji w kształtowaniu się poznania naukowego w średniowieczu (dr M. Terlecka); Zespół Epistemologii Pragmatycznej przygotował do druku tom — wygłoszonych na Konwersatorium Naukoznawczym — referatów poświęconych powstawaniu nowych dyscyplin naukowych.

Studia nad współczesną rewolucją naukowo-techniczną kontynuował zajmujący się tymi problemami Zespół. W ramach tego (Zespołu Badań nad Zagadnieniami Rewolucji Naukowo-Technicznej) przygotowano pierwszy tom prac na te tematy, obejmujący m.in. następujące rozprawy: *Sterowanie postępem technicznym* (T. Kasprzak), *Aparat państwa socjalistycznego wobec rewolucji naukowo-technicznej* (Z. Rybicki), *Od rewolucji naukowych i technicznych do rewolucji naukowo-technicznej* (E. Olszewski).

3) Realizacją badań nad dziełem Mikołaja Kopernika i jego więzi z ówczesną myślą naukową zajmowała się Pracownia V (Badań Kopernikańskich). W tym zakresie ukończono w pełni prace nad tomem I *Dzieł Wszystkich Kopernika*, który w całości znajduje się w druku. Przekazano również do wydawnictwa większość materiałów do tomu II. Ukończono prace redakcyjne nad dwoma częściami tomu III (tom ten składa się z czterech części). Materiały do tomów II i III, które będą jeszcze w opracowaniu w roku 1972 to głównie przekłady na łacinę i angielski komentarz do tekstu przygotowywanych przez pracowników Pracowni Badań Kopernikańskich. Wobec uzyskania pełnego przekładu na jęz. angielski tekstu *De revolutionibus* zapadła — w końcu roku sprawozdawczego — decyzja przygotowania kompletnej angielskiej wersji tomów II i III.

W serii wydawniczej *Studia Copernicana* oddano do druku następne dwa tomy: *Regestra copernicana* (M. Biskupa) oraz *Colloquia copernicana* (dzieło zbiorowe przeważnie autorów zagranicznych, o recepcji kopernikanizmu, przygotowane we współpracy z Comité Nicolas Copernic Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki). Opracowano dalszy ciąg *Bibliografii kopernikowskiej* (H. Baranowskiego) oraz przygotowano publikację *Najwcześniejszy życiorys Kopernika pióra B. Baldiego* (prof. B. Biliński). W opracowaniu znajdują się dwie rozprawy przygotowywane w Pracowni Badań Kopernikańskich: *Rękopisy dotyczące przyrządów astronomicznych w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej* (mgr G. Rosińska) i *Teoria Mikołaja Kopernika w interpretacji teologów XVI w.* (dr Z. Wardęska). Dwie inne publikacje przygotowują współpracownicy Zakładu: *Łukasz Watzenrode* (prof. K. Górski) oraz *Astronomia na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1400—1543* (dr M. Markowski).

REALIZACJA ZADAŃ BADAWCZYCH POZA PLANEM RESORTOWYM

Z dziedziny historii nauki oddano do druku następujące książki i artykuły: dr Z. Skubała-Tokarska, *Rozwój prac badawczych z zakresu historii nauki w Polsce w latach 1945—1970*; doc. T. Kowalik, *Róża Luksemburg. Teoria akumulacji i imperializmu* (Ossolineum, zawarta także umowa na przekład włoski); doc. S. Brzozowski, *Zarys dziejów nauk o gospodarstwie wiejskim w Polsce* (Wiedza Powszechna, część pracy zbiorowej *Dzieje nauk przyrodniczych w Polsce*); *Z naszych pól i wsi* (popularnonaukowa historia polskiej agrotechniki, Nasza Księgarnia wyd. nowe, uzupełnione, PZWL); H. Barycz, *Archiwum Nacji Polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. II, Ossolineum; J. Czerniatowicz, *Studia greckie lekarzy w Polsce w XVI w.* („Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”); I. Dąmbaska, *Kilka uwag o Marcinie Śmigleckim i jego Logice* („Studia i Materiały...”); Z. J. Bezwiński, *Elementy praktycyzmu w polskiej organicystycznej i mechanicystycznej myśli socjologicznej drugiej połowy XIX w.* („Studia i Materiały...”);

H. Dutkiewicz, *Problematyka socjologii i wiedzy w dorobku myśli teoretycznej Floriana Znanieckiego* („*Studia i Materiały...*”).

W zakresie historii techniki realizowano — poza planem resortowym — następujące zadania poznawcze:

Przy Zespole Historii Rozwoju Konstrukcji Technicznych utworzono zespół roboczy dla opracowania zagadnień związanych z fundamentowaniem w Polsce w XIV—XVII w. (prof. R. Czarnota-Bojarski, doc. A. Gruszecki). Kontynuowano prace nad historią maszyn do robót ziemnych (doc. A. Wiślicki) oraz studia nad techniką budowlaną w starożytnym Egipcie (mgr inż. B. Orłowski).

Działalność Zespołu Techniki Naftowej obejmowała 10 tematów: *Rozwój techniki wiertniczej w polskim przemyśle naftowym; Rozwój techniki wydobywania ropy w polskim przemyśle naftowym; Historia rozwoju chemii naftowej w polskim przemyśle naftowym; Rozwój techniki przeróbki ropy naftowej w polskim przemyśle naftowym; Rozwój energetyki w polskim przemyśle naftowym; Rozwój techniki wydobywania, transportu i przeróbki gazu ziemnego w polskim przemyśle naftowym; Rozwój techniki bezpieczeństwa w polskim przemyśle naftowym; Rozwój techniki oświetlenia naftowego; Studia nad życiem i działalnością wybitnych twórców i działaczy na polu techniki w polskim przemyśle naftowym; Rozwój badań naukowych w dziedzinie techniki w polskim przemyśle naftowym.*

Prof. J. Czastka oddał do druku dwie prace: *Nafta w Polsce i Z dziejów górnictwa naftowego w Ślądczyźnie.*

Zespół Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej prowadził badania w zakresie: starożytnej techniki hutniczej; metaloznawczych wyrobów starożytnych i średniowiecznych; nowożytnej techniki hutniczej.

Starożytnej technice hutniczej poświęcona została praca dr K. Bielenina *Zagłębiiony piec dymarski Europy starożytnej.* Jest to studium charakteryzujące dawny piec hutniczy w rozwoju historycznym. W Nowej Słupi odbywały się w dalszym ciągu doświadczalne wytopy, na rudach miejscowych, przy dmuchu naturalnym. Badania prowadzone w 5 piecach dotyczyły głównie usytuowania i wielkości otworów dmuchu oraz drożności szybków naziemnych. Otrzymano produkt w postaci kłoców (prof. W. Różański, dr A. Mazur).

Badania metaloznawcze wyrobów starożytnych i średniowiecznych prowadzono na przedmiotach żelaznych z grobów ciepłopalnych (VIII—IX w.) z Opatowa Częstochowskiego. Badano mikrobudowę i strukturę wtrąceń niemetalicznych, będących pozostałością zażużeń. Dokonano analizy ostrzy włóczni i mieczy z okresu lateńskiego z Żukowic (pow. głogowski). Dostarczyły one dalszych informacji do poznania technologii wykonywania tego rodzaju wyrobów. Badania średniowiecznych podków z Wrocławia wskazały na cechę struktury tych wyrobów: dużą ilość wtrąceń niemetalicznych (dr A. Mazur, mgr E. Nosek).

W dziedzinie nowożytnej techniki hutniczej kontynuowano prace nad monografią Bobrzańsko-samsonowskiego zespołu wielkopiecowego XVII—XVIII w. Na podstawie źródeł archiwalnych i literatury uzyskano o powiązaniach wielkopieczowników z Bobrzy — Włochów Caccich z rodzinami Castelli i Joannellich z Gandino koło Bergamo, zajmujących się w XVII w. eksploatacją miedzi na Słowacji.

Współpracownicy Zespołu wydrukowali 11 artykułów oraz oddali do druku 13 (z tego 2 zagranicą). Cztery z przygotowanych artykułów wejdą w skład publikowanych aktualnie materiałów z sesji kruszcowej, zorganizowanej 16 XI 1970 przez Kieleckie Towarzystwo Naukowe wspólnie z Zespołem. W końcowej fazie znajdują się prace nad przygotowywanym przez Zespół wydawnictwem *Officina ferraria.*

DZIAŁ DOKUMENTACJI NAUKOWEJ

Dział Dokumentacji Naukowej prowadził bibliotekę (gromadzenie, opracowanie i udostępnianie zbiorów), archiwum oraz wymianę wydawnictw. Ponadto w Dziale rejestrowano wszystkie umowy zawierane przez Zakład oraz zamawiano mikrofilmy i fotokopie dla celów wydawniczych.

W roku sprawozdawczym księgozbiór biblioteki powiększył się o 688 vol. druków zwartych i 110 tytułów czasopism. Wypożyczono 2832 vol. Zbiory archiwalne powiększyły się o 334 pozycje. Zamówiono ogółem 2446 klatek mikrofilmów oraz 4293 fotokopie.

Wymianę wydawnictw prowadzono z 94 kontrahentami z 22 krajów (liczbę kontrahentów — w porównaniu z rokiem 1970 — zmniejszono celowo, biorąc pod uwagę opłacalność wymiany). Drogą wymiany wpłynęło 56 tytułów czasopism i 47 vol. druków zwartych. Z Zakaładu wysłano około 600 vol.

Ponadto w roku 1971 wykonano szereg prac zaległych, z których najważniejsze to: skontrum druków zwartych i uzgodnienie ich wartości z księgowością, ewidencja biblioteczna i wartościowa i fotokopii (591 poz. inwentarzowych), ewidencja biblioteczna czasopism. Rozpoczęto także prace nad katalogiem rzeczowym, według opracowanego uprzednio schematu oraz melioracje katalogu alfabetycznego. Dokonano także ewidencji 1400 vol. dubletów i druków zbędnych, w celu przekazania ich zainteresowanym bibliotekom.

W zakresie prac dokumentacyjnych rozpoczęto wspólnie z Biblioteką PAN opracowywanie *Bibliografii bieżącej historii nauki i techniki*. Bibliografia ta rozpoczęła ukazywać się jako dodatek do „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki” od nru 3/1971.

DZIAŁALNOŚĆ WYDAWNICZA ZAKŁADU

W 1971 r. Zakład Historii Nauki i Techniki PAN wydał cztery numery „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki”, ósmy tom obcojęzycznego rocznika „Organon”, cztery zeszyty „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej” (zesz. 20 i 21 serii B: „Historia Nauk Biologicznych i Medycznych”, zesz. 15 serii C: „Historia Nauk Matematycznych, Fizyko-Chemicznych i Geologiczno-Geograficznych” i zesz. 6 serii D: „Historia Techniki i Nauk Technicznych”), osiem tomów *Monografii z dziejów nauki i techniki*, jeden tom *Źródeł do dziejów nauki i techniki*, dwa tomy serii *Studia Copernicana*.

Zawartość serii *Monografii z dziejów nauki i techniki* przedstawia się następująco: *Studia z historii semiotyki* (red. J. Sulowski); S. Oświecimski, *Problematyka ekonomiczna pseudoplatońskiego dialogu „Eryksjasz”*; B. Jacewski, *Organizacja i finansowanie nauki polskiej w okresie międzywojennym*; J. Bardach, *Wacław Aleksander Maciejowski i jego współczesni*; S. Dobrzycki, *Wydział Matematyczno-fizyczny Szkoły Głównej Warszawskiej*; K. Mrozowska, *Józef Maciej Brodowicz. Z dziejów organizacji nauki i nauczania w wolnym mieście Krakowie*; T. Kowalik, *Róża Luksemburg, Teoria akumulacji i imperializmu*; R. Talewski, *Początki i rozwój zakopiańskiej medycyny*.

W Źródłach do dziejów nauki i techniki opublikowano *Archiwum Nacji Polskiej na Uniwersytecie Padeuskim* (t. I, w opr. H. Barycza). W serii *Studia Copernicana*: — M. Markowski, *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim*; B. Bieńkowska, *Kopernik i heliocentryzm w polskiej kulturze umysłowej do końca XVIII wieku*.

Łączna objętość wydawnictw opublikowanych przez Zakład w roku 1971 wynosi 414 ark. wyd., co stanowi zmniejszenie o 45 ark. wyd. w stosunku do roku 1970.

WSPÓŁPRACA Z ZAGRANICĄ

Ważnym elementem współpracy Zakładu z zagranicą w 1971 r. były —nie-liczne zresztą — wyjazdy jego pracowników do znajdujących się w innych krajach placówek i ośrodków naukowych — oraz przyjazdy uczonych zagranicznych do Polski.

Dr B. Jaczewski, w związku z przygotowywaną rozprawą habilitacyjną na temat roli środowiska naukowego w kształtowaniu polityki naukowej Państwa Polskiego w dwudziestolecie międzywojennym, przebywał 3 tygodnie w Wilnie i Lwowie (17 XI — 3 XII). W archiwach wileńskich zapoznał się z materiałami b. Uniwersytetu Stefana Batorego, we Lwowie zaś — b. Uniwersytetu Jana Kazimierza (jak: protokoły posiedzeń senatów, sprawozdania rad wydziałowych, korespondencja z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego).

Mgr inż. B. Orłowski przebywał 2 miesiące w Zjednoczonej Republice Arabskiej (Kair, Aleksandria, Assuan, Luksor, Karnak), zapoznając się z całokształtem stanu badań nad starożytną egipską techniką budowlaną. Przy sposobności nawiązał wiele kontaktów z odpowiednimi placówkami badawczymi, głównie w Kairze³.

Prof. E. Geblewicz, doc. Z. Kowalewski i dr J. Skarbak — w czasie tygodniowego pobytu w Czechosłowacji (4—10 X) dokonali wymiany informacji na temat prowadzonych prac badawczych z pracownikami Zakładu Filozofii Nauki Instytutu Filozofii i Socjologii ČSAV i Zakładu Historii Nauki Instytutu Historii ČSAV (Praga) oraz Pracowni Historii Nauki Słowackiej AV i Zakładu Filozofii Słowackiej AV. Przeprowadzili szereg dyskusji na temat aktualnego stanu prac z zakresu teorii i metodologii nauki w obu krajach republiki i dokonali konfrontacji długofalowych planów badań wspomnianych placówek z planami Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. W wyniku odbytych rozmów postanowiono podjąć wspólne prace (ZHNiT PAN i Instytut Filozofii i Socjologii CSAV) nad czterojęzycznym (polsko-czesko-niemiecko-rosyjskim) słownikiem naukoznawczym, a także zorganizować w 1972 r. w jednym z zainteresowanych państw, seminarium, które byłoby poświęcone pracy prof. R. Richty o naukoznawstwie.

Mgr J. Drewnowski, w czasie trzytygodniowego pobytu w Związku Radzieckim (28 XII 1970 — 17 I), odwiedził biblioteki Leningradu i Moskwy oraz Oddział Instytutu Historii Przyrodznawstwa i Techniki i Oddział Instytutu Historii AN ZSRR. Mgr Drewnowski przeprowadzał kwerendę związaną z warmińskimi materiałami rękopiśmiennymi z XV w. Informacje jakie uzyskał wykorzystane zostaną w pracach przygotowywanych na jubileusz M. Kopernika.

Doc. J. Dobrzycki przebywał 16 dni w Szwecji (6 XII — 22 XII). W bibliotece uniwersyteckiej w Uppsali badał znajdujące się tam starodruki pochodzenia polskiego, szczególnie notatki astronomiczne M. Kopernika. W Göteborgu natomiast wykonywał prace związane z przygotowywanym wydawnictwem kopernikowskim (Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauki), poświęconym recepcji nauki wielkiego astronoma w świecie. Ponadto przeprowadził rozmowy w tamtejszym ośrodku uniwersyteckim na temat organizacji międzynarodowych imprez Roku Kopernikowskiego.

Doc. J. Babicz wziął udział w zjeździe Wszechzwiązkowego Towarzystwa Geograficznego w Moskwie. Przebywał on także w Edynburgu na IV Międzynarodowej Konferencji z Historii Kartografii⁴.

Mgr J. Kozicka uczestniczyła (w charakterze stażystki) w kolejnym seminarium międzynarodowym, zorganizowanym w miesiącach letnich w Tour we Fran-

³ Por. informację o tym wyjeździe w nrze 1/1972 „Kwartalnika”, s. 210—211.

⁴ Por. informację o tej konferencji w nrze 1/1972 „Kwartalnika”, s. 207—208.

cji przez Ośrodek Badań nad Renesansem. Seminarium poświęcone było humanizmowi francuskiemu (1485—1540)⁵.

Doc. S. Brzozowski przebywał — na zaproszenie Austriackiej Akademii Nauk — w Austrii (20 XI—15 XII). Wygłosił on tam odczyt *Polskie biografie naukowe a Austriacki leksykon biograficzny*.

Z przygotowaniem do XIII Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki, o którym wspomiano już wyżej, związany był wyjazd do Moskwy doc. J. Babcza i prof. E. Olszewskiego. Wzięli oni udział w — odbytym w maju 1971 r. w Moskwie — spotkaniu przedstawicieli grup narodowych historii nauki z krajów socjalistycznych⁶.

W ramach przyjazdów indywidualnych w Zakładzie gościli w 1971 r. następujący pracownicy naukowcy z zagranicy: Dr Marta Bokešova-Uherowa (17—30 V) i inż. Karel Müller (15—24 X) z Czechosłowacji, prof. Shingo Shibata (13—21 VI) i prof. Shuntaro Ito (15—18 VIII) z Japonii oraz dr Heribert Nobis (17 IV—15 V) z Niemieckiej Republiki Federalnej.

Zdzisław Kowalewski

⁵ Por. informację o tym pobycie w nrze 1/1972 „Kwartalnika” s. 209—210.

⁶ Por. informację o tym spotkaniu w nrze 4/1971 „Kwartalnika”, s. 862.